

שיתוף פעולה בין חקלאות לשמירת טבע – ענף המדגה כדוגמה

[נקודת מבט](#)

גיליון אביב 2013 / כרך 4(1) / חקלאות, קיימות וסביבה 3 בפברואר, 2013

חקלאות חיונית לקיומו של האדם, אבל היא גורם עיקרי לאבדן בתי גידול טבעיים, להקטנת אוכלוסיות ולהכחדה של מיני צמחים ובעלי חיים. החקלאות משפיעה על עולם החי גם על-ידי שימוש ברעלים ובזבלים, ניקוז נחלים וסלילת דרכים. לא מפליא לכן שחקלאות ושמירת טבע נחשבו ועדיין נחשבות בעיני רבים שתי פעילויות נוגדות.

למרות האמור לעיל, יש מכנה משותף בין חקלאות לשמירת טבע. עובדה זו הוכרה על-ידי האיחוד האירופי, שמזה עשרות שנים משקיע סכומי עתק בקידום חקלאות שתפעל באופן שישמר ככל האפשר את ערכי הטבע. הכרה זו נובעת מהכרה בערך של שמירת טבע לאנושות מטעמים מוסריים, אסתטיים וכלכליים. בארץ נמצא שיתוף הפעולה בין חקלאות ושמירת טבע בראשיתו, והפוטנציאל לפיתוחו רב – צעד ראשון להכרה ממשלתית בערכו של שיתוף פעולה כזה נעשה לפני כעשר שנים על-ידי גדליה גל ויונתן בשיא במסמך שהוצע בו שיתוף פעולה (ראו בעמוד 102), אך הוא לא זכה להמשך. אנו מציעים לקדם שיתוף פעולה כזה בתחום המדגה.

יורם יום-טוב

המחלקה לזואולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

אבשלום (אבו) וילן

מזכ"ל, התאחדות חקלאי ישראל

יוסי יעיש

מזכיר, ארגון מגדלי דגים

יצחק סימון

ממונה מדגה, שירות ההדרכה והמקצוע, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

יוסי לשם

ממונה מדגה, שירות ההדרכה והמקצוע, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

ציטוט מומלץ

יום-טוב י, וילן א, יעיש י ואחרים. 2013. שיתוף פעולה בין חקלאות לשמירת טבע – ענף המדגה כדוגמה. *אקולוגיה וסביבה* 4(1).

אני צדי המטבע: נוקים לציפורים ולדגים | צילום: מימין – דן אלון, משמאל – עמיר בלבן
עד לפני כ-80 שנה היו בארץ ישראל שטחים ניכרים של בתי גידול הקשורים למים. הגדול שבהם היה בעמק החולה, שם התקיימו אגם החולה והביצה שמצפון לו, ששטחם המשותף היה כ-50 קמ"ר. עמק החולה היה נקודת מפגש מיוחדת במינה בין עולם החי של אפריקה לזה של אירופה וצפון מערב אסיה. בתי הגידול המימיים כללו גם כמה שטחי הצפה גדולים (שנקראו "ביצות") במישור החוף, בעמק יזרעאל ובעמק בית שאן, מאות מעיינות ועשרות נחלים שזרמו בהם מים כל ימות השנה לירדן או לים התיכון, ומאות רבות של ברכות חורף. מקווי מים אלה אפשרו את קיומם של מינים רבים של בעלי חיים, ובהם דגים (כמה

מהם אנדמיים (לארץ), דו-חיים, זוחלים, עופות ויונקים. נוסף לכך שימשו מקווי מים אלה תחנת חניה והצטיידות אחרונה למאות מינים של עופות נודדים. מינים רבים אחרים קיימו בארץ אוכלוסיות שחרפו כנאן.

הגידול העצום באוכלוסיית האדם בארץ ישראל המערבית (לפחות פי 16 מאז ראשית המאה ה-20) ובעקבותיו הגידול בחקלאות השלחין (קרוב לפי 130) והמטעים (פי 4) התאפשר בגלל ניצול מקורות המים באזור הים תיכוני. מים היו אז והם עדיין משאב מבוקש (עד להמצאת ההתפלה התעשייתית היו המים גם משאב מוגבל), וכדי לספק את הדרישה לחקלאות ולצרכים אחרים נוצלו מרבית המים סמוך למקור. אי לכך, בתי גידול הקשורים למים נפגעו בארץ הרבה יותר מבתי גידול אחרים. אגם החולה וביצת החולה יובשו, וכך גם מרבית מקווי המים האחרים. מרבית הביצות ובקעות החורף נעלמו, ומרבית הנחלים יבשו או הפכו לזרמי ביוב. הפגיעה בבעלי חיים הקשורים למים הייתה אנושה ואוכלוסיות של מינים רבים קטנו מאוד ואף נעלמו כליל.

הגורם העיקרי שאפשר את המשך קיומן של אוכלוסיות של בעלי חיים מימיים בישראל הוא קיומו של ענף המדגה. בארץ יש כ-25,000 דונם של ברכות דגים, ושטח דומה של מאגרי מים להשקיית שדות החקלאות. בתי גידול אלה החליפו את בתי הגידול המימיים הקודמים, אבל הם שונים מהם מאוד בעיקר בכך שהממשק שלהם נתון לחלוטין בידיו של האדם. הצמחייה סביב ברכות הדגים ומאגרי המים דלה וענייה בהשוואה לזו שהייתה קיימת בעבר ליד מקווי מים טבעיים, וזמינות המזון בהם תלויה אף היא בפעילות האדם. למרות זאת, ברכות הדגים וסביבתן הן בית גידול מימי משמעותי לבעלי חיים רבים. תורמת לכך הנובדה שבענף המדגה אין שימוש ברעלים ובחומרים כימיים אחרים המשמשים בענפי חקלאות אחרים. מינים אחדים של עופות מים הסתגלו היטב לבתי הגידול החדשים, ואוכלוסיותיהם אף גדלו בהשוואה לעבר. מינים נודדים וחורפים מנצלים את הברכות כפי שניצלו בעבר את מקווי המים הטבעיים, וניזונים מהדגים ומחסרי החוליות שבהן עד כדי גרימת נזק גדול, למגינת לבם של הדייגים. עם זאת, נוכחות עופות מים בברכות מביאה גם תועלת למדגה ולדייגים.^[1]

עיית חמורים כתחליף לשימוש בחומרי הדברה כנגד עשבייה במדגה, קיבוץ גבע | צילום: שחר בוקמן
ענף המדגה עומד בפני רפורמה מקיפה שמטרתה העיקרית היא הקטנת כמות המזהמים במים היוצאים מהברכות אל הנחלים. הענף גם ניצב בפני לחצים הנובעים ממחסור במים ומתחרות כתוצאה מיבוא דגים. לדברי כמה מראשי הענף הוא עומד בפני סכנה קיומית. **המשך קיומם של בעלי חיים מימיים בארץ נסמך במידה רבה מאוד על ענף המדגה, וחסולם הענף או צמצומו במידה ניכרת יפגעו קשות בבעלי חיים הנסמכים על ברכות הדגים ועל סביבתן לקיומם. לאור זאת, קיים צורך בשיתוף פעולה בין חובבי הטבע לאנשי המדגה למען המשך קיומן של ברכות הדגים.**

שיתוף פעולה כזה יכול להביא לקידום הענף ולפיתוחו לא רק לייצור דגים אלא גם לתיירות דיג, ולא פחות מזה לתיירות של חובבי ציפורים. תיירות זו תתרום ישירות לענף המדגה ובאופן עקיף לתושבי האזורים שהענף קיים בהם. ממשלת ישראל

נרתמה לאחרונה לקידום רשת מוקדי צפרות לאומית בהשקעה של כ-40 מיליון שקלים, ואין כל ספק שנושא תיירות הצפרות והטבע יזכה לעדנה בעקבות הרחבת התשתיות.

כדי להשיג שיתוף פעולה צריכים שני הצדדים להגיע להבנות לגבי גורמי חיכוך, כמו רשתות הפרושות מעל הבככות שעופות נלכדים בהן, ואיכות המים המנוקזים מהבככות במהלך ריקון לאחר השלמת מחזור הגידול. מצד שני, ארגוני הטבע צריכים לסייע לדייגים להתגבר על הנזקים שגורמים עופות מים כשקנאים, קורמורנים ומיני אנפות שונים לענף המדגה, או לפחות לצמצם אותם. שיתוף פעולה כזה צריך להיעשות בתמיכת הממשלה בנוסח המקובל באיחוד האירופי, דהיינו הכרה בחשיבותם של בככות דגים ומקווי מים פתוחים אחרים מעבר לשימושם בחקלאות. הכרה זו תבטא בסיוע ממשלתי לענף המדגה ולתיירות שתסתמך עליו ותביא תועלת לשני הצדדים. ענף המדגה יכול להיות הענף החקלאי המוביל בדרך לשיתוף פעולה בין שמירת טבע וחקלאות.

לסיכום, לדעתנו אנו ניצבים בפני הזדמנות פז שבה הדייגים ואנשי שמירת הטבע צריכים להפסיק להתכתש, ובמקום זאת יכולים לקדם, שכם אחד, את נושא שימור ענף הדיג, שייצור בית גידול חלופי לעולם העופות ולטבע שהולך ונכחד. צעד ראשון בקידום זה הוא הבטחת הקצאה מספיקה של מים להשגת המטרות המשותפות שצוינו לעיל.

מקורות

1. Ashkenazi S and Yom-Tov Y. 1995. Herons and fisheries in the Huleh Valley, Israel. A matter of conflict or mutual interest. *Colonial Waterbirds* **19**: 143-151